

Stap voor stap naar exameninstrumenten voor de herziene kwalificatiedossiers

□ Maria Wessels en Leontine Derks

In augustus 2016 wordt de herziene kwalificatiestructuur voor het middelbaar beroepsonderwijs ingevoerd. Voor Stichting Praktijkleren vormt dit de aanleiding om de uitgangspunten voor examinering opnieuw tegen het licht te houden. Hoe vertalen we de vaak abstract beschreven kwalificatie-eisen naar valide exameninstrumenten? Welke wensen leven er bij de roc's ten aanzien van exameninstrumenten? In dit artikel beschrijven we de aanpak om te komen tot valide exameninstrumenten die de beroepsgerichte eisen van de nieuwe kwalificatiedossiers volledig dekken en op een breed draagvlak kunnen rekenen bij de scholen.

Aanleiding

De invoering van de herziene kwalificatiestructuur is een omvangrijke verandering die alle mbo-opleidingen raakt. De kwalificatiedossiers zijn gewijzigd van opbouw, samenstelling en inhoud. Sommige kwalificatiedossiers zijn samengevoegd, er zijn kwalificaties verdwenen en is er een aantal nieuwe dossiers bijgekomen.

De herziene kwalificatiedossiers bevatten een basisdeel en profieldeel. Het basisdeel bestaat uit de gemeenschappelijke kerntaken, werkprocessen, vakkennis en vaardigheden die nodig zijn voor een

groep verwante beroepen (kwalificaties). In het profieldeel worden de specifieke eisen voor een kwalificatie beschreven, eveneens in termen van kerntaken, werkprocessen, vakkennis en vaardigheden. Op de website www.herzieningmbo.nl wordt het waarom en de aanpak van de herziening toegelicht.

Een succesvolle invoering van de herziene kwalificatiestructuur vraagt een goede voorbereiding, zowel ten aanzien van het onderwijs als ten aanzien van de examinering. De voorbereiding op de ontwikkeling van nieuwe exameninstrumenten is vanaf het allereerste begin samen met de roc's ter hand genomen. Het gezamenlijk concretiseren van wat de inhoud van de examens moet zijn, is een belangrijke stap in de validering van de exameninstrumenten. Daarnaast vergroot het gezamenlijk ontwikkelen de acceptatie voor het gebruik van de examens, hetgeen ten goede komt aan de vergelijkbaarheid van de examens op de verschillende roc's.

Examenmix uitbreiden

In een tweetal co-creatiebijeenkomsten hebben we in het voorjaar van 2014 met de roc's onderzocht wat de herziene kwalificatiedossiers betekenen voor exameninstrumenten. De volgende voor de hand liggende eisen, die ook al gelden voor de huidige exameninstrumenten, werden in deze bijeenkomsten bevestigd:

1. De exameninstrumenten voldoen aan de wettelijke vereisten.
2. De exameninstrumenten zijn valide en betrouwbaar.
3. De exameninstrumenten zijn volledig dekkend voor het beroepsgerichte deel van het kwalificatiedossier.
4. Scholen en beroepenveld zijn nauw betrokken bij het opstellen van de examenmatrijzen.
5. De exameninstrumenten zijn haalbaar, uitvoerbaar, betaalbaar en organiseerbaar (HUBO).
6. De examenomgeving is voldoende beveiligd.

Gezamenlijk concretiseren van wat de inhoud van examens moet zijn is belangrijk voor validering van exameninstrumenten

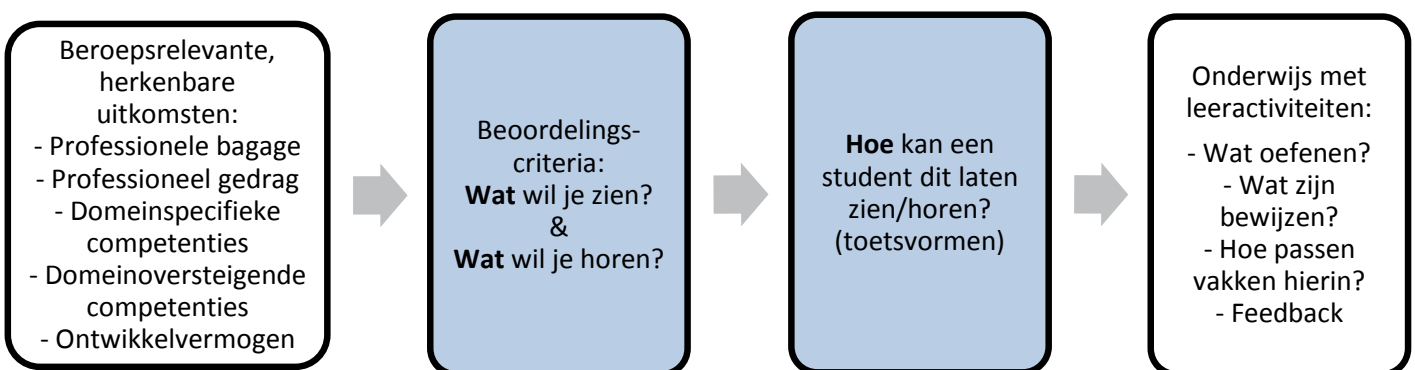
Daarnaast vroeg men om een uitbreiding van de examenmix. De huidige examenmix bestaat uit praktijkexamens voor het integraal examineren van kerntaken, werkprocessen, vakkennis en vaardigheden. Deze praktijkexamens hebben we in twee vormen: de proeven van bekwaamheid voor het examineren in de beroepspraktijk en de examenprojecten voor het binnenschools examineren in een gesimuleerde beroepsomgeving. Daarnaast zijn er in de huidige examenmix kennisexamens voor het examineren van cruciale vakkennis die onvoldoende aan bod kan komen in de praktijkexamens. Deze mix biedt echter niet genoeg mogelijkheden om cruciale vaardigheidsaspecten die onvoldoende aan bod komen in de praktijkexamens, zoals spreadsheetvaardigheden voor financieel administratieve beroepen of zwemmen voor aankomende soldaten en matrozen (Veiligheid en vakmanschap), expliciet te kunnen examineren. Daarom hebben we besloten de examenmix uit te breiden met vaardigheidsexamens.

Voor de theoretische onderbouwing van de examenmix hebben we ons gebaseerd op het 'andersom denken' van Gulikers en Van Benthum (2014). In het 'andersom denken' gaan Gulikers en Van Benthum uit van uitkomstgerichte onderwijsontwikkeling. De inrichting van het onderwijs begint bij de uitkomsten die men uiteindelijk wil bereiken. Hiertoe moeten de volgende stappen worden gezet (zie Figuur 1).

1. Beroepsrelevante uitkomsten benoemen
2. Concreet en toetsbaar maken van deze uitkomsten
 - a. Wat willen we toetsen?
 - i. Wat willen we van studenten zien?
 - ii. Wat willen we van studenten horen/lezen?
 - b. *Hoe* zouden wij onze studenten dan moeten beoordelen om met vertrouwen te kunnen zeggen dat ze competent ofwel beroepsbekwaam kunnen handelen?

De beroepsrelevante uitkomsten staan beschreven in de kwalificatiedossiers. Op basis van de inhoud van deze dossiers moeten we eerst de *wat*-vraag beantwoorden, voordat we overgaan tot het beantwoorden van de *hoe*-vraag. Bij het beantwoorden van de *wat*-vraag maken we gebruik van de piramide van Miller (1990).

Miller beschrijft de beroepsbekwaamheid in vier lagen (Miller 1990, Gulikers 2005). De onderste laag wordt gevormd door vakkennis die een student nodig heeft om zijn toekomstig beroep uit te oefenen. In de volgende laag gaat het erom dat de student weet hoe hij de kennis moet gebruiken bij het oplossen van een probleem (casus) of bij het uitvoeren van een praktische vaardigheid. In de derde laag moet de student laten zien dat hij kan handelen in een gesimuleerde (voorspelbare) omgeving. In de

Figuur 1. Andersom denken: uitkomstgerichte onderwijs- en toetsontwikkeling

De inrichting van het onderwijs begint bij de uitkomsten die men uiteindelijk wil bereiken

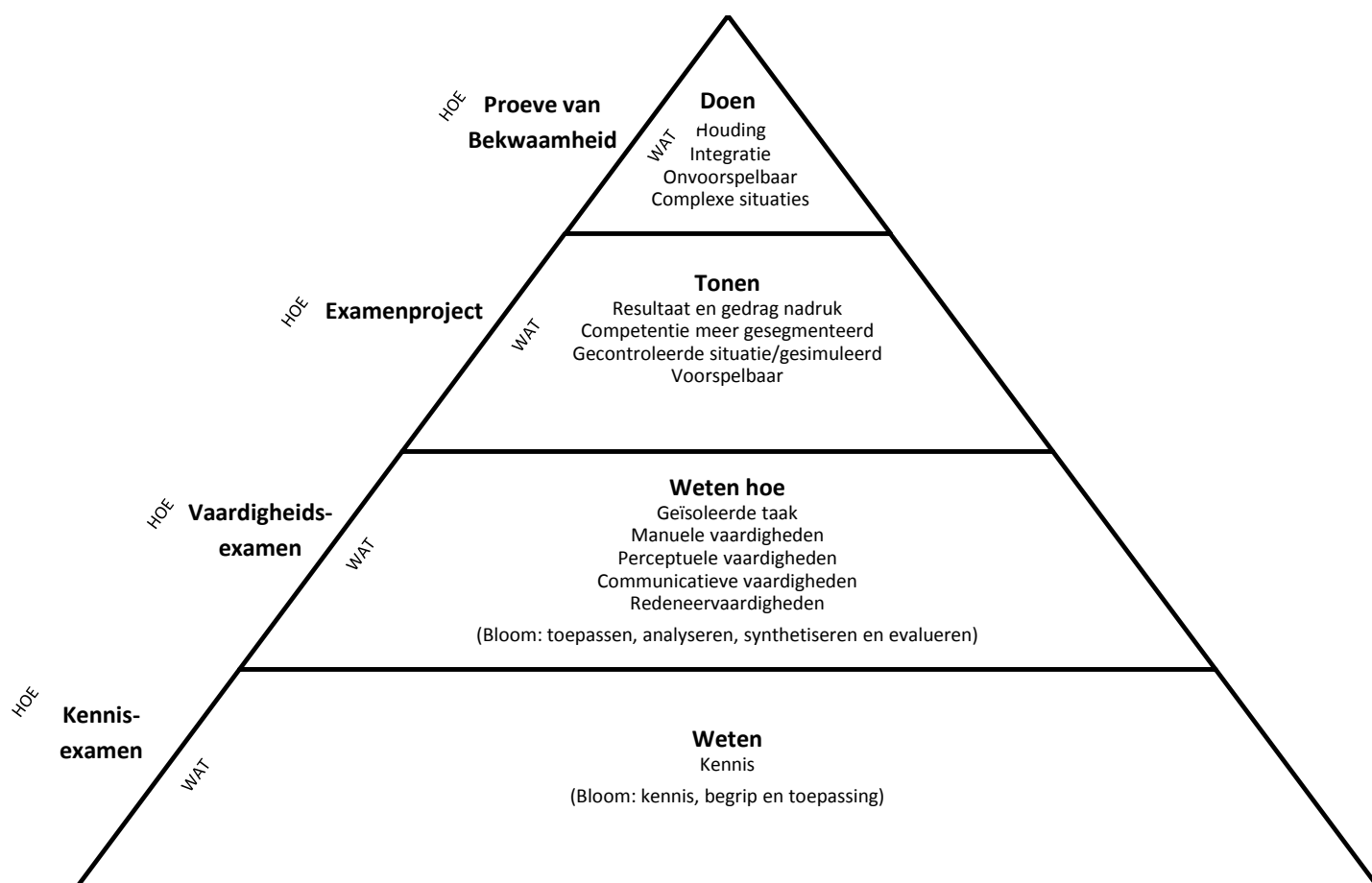
bovenste laag kan de student zijn verworven kennis, vaardigheden en houding toepassen in een complexe (onvoorspelbare) beroepspraktijk. Figuur 2 geeft de piramide van Miller weer met de criteria voor de beantwoording van de wat-vraag.

Voor de examinering betekent dit het volgende. In de lagen 'tonen' en 'doen' gaat het om het integraal examineren van de uitvoering van kerntaken, werkprocessen en de bijbehorende vakkennis en vaardigheden in een gesimuleerde beroepsomgeving of in de reële beroepspraktijk. Voor de laag 'doen' zijn de proeven van bekwaamheid het passende examen-

instrument (toepassen in de beroepspraktijk). De examenprojecten dekken de laag 'tonen' (handelen in een gesimuleerde omgeving).

Voor het 'weten hoe' gebruiken we als leidraad de indeling van Straetmans (2014). Straetmans stelt dat studenten vaardig zijn als ze in staat zijn tot het efficiënt en doelgericht uitvoeren van geleerde procedures, zoals communicatieve – of redeneervaardigheden.

Hier passen de cruciale vaardigheden die in de kwalificatiedossiers bij de vakkennis en vaardigheden genoemd worden goed bij. In deze laag examineren we deze door middel van vaardigheidsexamens. Om

Figuur 2. Piramide van Miller met extra criteria voor wat- en hoe-vraag

Conform de examenmix worden werkprocessen geëxamineerd in praktijkexamens

de onderdelen van de vaardigheden te concretiseren voor examinering (in de examenmatrijs) hanteren we de niveaus 'toepassen', 'analyseren', 'synthetiseren' en 'evalueren' uit de taxonomie van Bloom.

In de laag 'weten' examineren we ten slotte de cruciale vakkennis door middel van kennisexamens. Voor deze laag hanteren we de niveaus 'kennis', 'begrip' en 'toepassen' uit de taxonomie van Bloom. Hiermee is ook de hoe-vraag beantwoord, eveneens geïllustreerd in figuur 2. Scholen maken op basis van hun eigen uitgangspunten, wensen en mogelijkheden in de regio zelf de keuze welke kerntaken of werkprocessen binnenschools en welke in de beroepspraktijk worden geëxamineerd. Het huidige Toezichtkader van de Inspectie (2012) schrijft voor dat onderdelen van het examen moeten plaatsvinden in de reële beroepspraktijk. Naar verwachting wordt deze eis ook overgenomen in het nieuwe Waarderingskader mbo dat momenteel in ontwikkeling is. Hierdoor kunnen we ervan uitgaan dat zowel de laag 'doen' als de laag 'tonen' in de examinering aan de orde komen.

Fundament leggen voor exameninstrumenten

Om per kwalificatiedossier een invulling te geven aan de examenmix, maken we in de eerste stap een vertaalslag van het kwalificatiedossier naar sleutel-documenten, in de vorm van dekkingsoverzicht, examenoverzicht en examenmatrijzen.

Interpreteren van het kwalificatiedossier

Wat staat er nu eigenlijk in het kwalificatiedossier? Het kwalificatiedossier is beschrijvend van karakter en diept de verschillende onderdelen niet tot in detail uit, waardoor interpretatieruimte ontstaat. Deze ruimte zorgt ervoor dat scholen bijvoorbeeld kunnen inspelen op zaken die in hun eigen regio van belang zijn. Om echter toch een 'gemene deler' te vinden ten behoeve van onze exameninstrumenten, hebben we voor elk kwalificatiedossier een (of meer) interpretatiebijeenkomst(en) gehouden met de scholen. Daarin hebben we met elkaar antwoord gegeven op de vraag wat we concreet verstaan onder de meer abstracte inhoud van het kwalificatiedossier, waarbij we het niveau van een beginnend beroepsbeoefe-

naar als uitgangspunt nemen. Om tot dit antwoord te komen, hebben we in de interpretatiebijeenkomsten de volgende werkwijze gehanteerd.

Stap 1: Context bepalen

Om een gezamenlijk vertrekpunt te creëren, hebben we per kwalificatie bepaald, in welke context de beginnend beroepsbeoefenaar werkzaam is. Wat zijn globaal gezien zijn of haar taken en verantwoordelijkheden? Bij wat voor bedrijven is hij of zij aan het werk en op welke afdeling? Met wat voor soort collega's heeft hij of zij te maken?

Stap 2: Taken formuleren

Vervolgens hebben we de inhoud van de werkprocessen die onder de betreffende kerntaak vallen geconcretiseerd. Elk werkproces is behandeld aan de hand van de volgende hulpvragen:

1. Welke taken moet de beginnend beroepsbeoefenaar uitvoeren? Wat zien we een beginnend beroepsbeoefenaar doen als hij een werkproces uitvoert?
2. Dekken deze geformuleerde taken het Resultaat en het Gedrag, dat per werkproces staat beschreven in het kwalificatiedossier, volledig en juist?
→ Als dat niet zo is: welke taken kunnen nog geformuleerd worden?
3. Welke vakkennis en vaardigheden zijn nodig om de taken op het niveau van een beginnend beroepsbeoefenaar uit te voeren? En wat verstaan we bijvoorbeeld onder *Brede kennis van rechtsbijstand* (zoals geformuleerd in het kwalificatiedossier) en voor welk werkproces heb je dit nodig?

Bij elke stap hebben de deelnemers eerst 'los' van het kwalificatiedossier gebrainstormd, om daarmee ruimte te creëren voor interpretatie. Daarna hebben we steeds het kwalificatiedossier erbij gepakt om te controleren of alles genoemd was.

Stap 3: Vakkennis en vaardigheden controleren

Een specifieke controleslag vond plaats in deze stap, waarin we zijn nagegaan of de genoemde vakkennis en vaardigheden uit stap 2 opgenomen zijn in de lijst met vakkennis en vaardigheden in het kwalificatie-

Geformuleerde vakkennis en vaardigheden worden uitgediept in de vorm van toetstermen

dossier bij de betreffende kerntaak. Daarbij werd ook besproken, voor welke van de vakkennis en vaardigheden een separaat kennis- of vaardigheidsexamen nodig is.

De uitkomsten van deze drie stappen zijn na elke interpretatiebijeenkomst bij elkaar gezet in een werkdocument, dat is teruggekoppeld aan de deelnemers van de bijeenkomsten. De inhoud van dit document vormt de input voor het beantwoorden van de hoevraag.

Bepalen van de examenmix

Hoe examineren we dan de inhoud van het kwalificatiedossier? Welke vorm van examineren doet recht aan de verschillende onderdelen? Deze keuze wordt gemaakt in het dekkingsoverzicht. Conform de examenmix worden werkprocessen geëxamineerd in praktijkexamens. De vakkennis en vaardigheden worden bij deze praktijkexamens opgenomen, tenzij in de interpretatiebijeenkomst is gebleken dat ze daarin onderbelicht raken. In dat geval krijgen ze een

plek in een kennis- of vaardigheidsexamen. In Figuur 3 is een deel van een dekkingsoverzicht weergegeven ter illustratie.

Uit het dekkingsoverzicht wordt per kwalificatie een examenoverzicht gedestilleerd. Daarin is in een oogopslag te zien hoe de examenmix is opgebouwd en welke exameninstrumenten zorgen voor dekking van een kerntaak. Een voorbeeld van een examenoverzicht is opgenomen in Figuur 4.

De keuzes die in het dekkings- en het examenoverzicht gemaakt zijn, zijn teruggekoppeld aan de deelnemers aan de interpretatiebijeenkomsten, als onderdeel van de validering.

Opstellen van examenmatrijzen

Voor elk exameninstrument in het examenoverzicht maken we een examenmatrijs. Dit is de blauwdruk van de inhoud die terug moet komen in het betreffende instrument. Bij de praktijkexamens is deze inhoud geconcretiseerd tijdens de interpretatiebijeen-

Dekkingsoverzicht vanaf cohort 2016								
Kwalificatiedossier Juridisch administratieve beroepen								
P1: Juridisch-administratief dienstverlener (crebo 25145), niveau 4								
P2: Medewerker human resource management (HRM) (crebo 25146), niveau 4								
	B1-K1	B1-K2	P1-K1	P2-K1	PvB	EP	VE	KE
Werkprocessen								
B1-K1-W1 Verstreekt (juridische) informatie en advies	P1, P2				PvB 1	EP 1		
B1-K1-W2 Verwijst indien nodig intern en/of extern door	P1, P2				PvB 1	EP 1		
B1-K2-W1 Beheert het (digitale) dossier		P1, P2			PvB 2	EP 2		
B1-K2-W2 Typeert en interpreteert gegevens t.b.v. vervolgprocedures		P1, P2			PvB 2	EP 2		
P1-K1-W1 Verzamelt en registreert gegevens t.b.v. vervolgprocedures			P1		PvB 3	EP 3		
P1-K1-W2 Stelt standaarddocumenten op c.q. vulst ze in			P1		PvB 3	EP 3		
P2-K1-W1 Verricht juridisch-administratieve ondersteuning bij HRM processen				P2	PvB 4	EP 4		
P2-K1-W2 Genereert in opdracht managementinformatie				P2	PvB 4	EP 4		
P2-K1-W3 Verricht (administratieve) ondersteuning t.b.v. de salarisadministratie				P2	PvB 4	EP 4		
Vakkennis en vaardigheden								
Brede oriëntatie rechtskennis								
• bezit brede kennis van rechtsbronnen / rechtsgebieden	P1, P2	P1, P2			PvB 1	EP 1		
• bezit brede kennis van indeling recht / rechtsregels	P1, P2	P1, P2			PvB 1	EP 1		
• bezit brede kennis van vormen van rechtspraak (incl. indeling rechterlijke organisatie)	P1, P2	P1, P2			PvB 1	EP 1		
• bezit brede kennis van wetboeken / wettenbundels	P1, P2	P1, P2			PvB 1	EP 1		
• bezit brede kennis van de positionering, bevoegdheden en beleidsterreinen van overheden en overheidsinstanties	P1, P2	P1, P2	P1				VE 2	KE 5
• bezit brede kennis van rechtsbijstand	P1, P2	P1, P2			PvB 1	EP 1		
• bezit brede kennis van privacyregulering / persoonsregistratie	P1, P2	P1, P2			PvB 1	EP 1		
• bezit brede kennis van internetgebruik en privacy	P1, P2	P1, P2			PvB 1	EP 1		
• bezit brede kennis van de werking van beroepsgeheimen	P1, P2	P1, P2			PvB 1	EP 1		
• bezit brede kennis van mediation	P1, P2	P1, P2		P2				KE 1 + KE 10
Brede kennis arbeidsrecht								
• bezit brede kennis van arbeidsovereenkomsten	P1, P2	P1, P2						KE 1

Figuur 3. Voorbeeld dekkingsoverzicht

Voor elk exameninstrument een examenmatrijs

Praktijkleren ^{STICHTING}				
Examenoverzicht cohort 2016-2021				
Kwalificatiedossier Juridisch-administratieve beroepen				
P1: Juridisch-administratief dienstverlener				
		B1-K1	B1-K2	P1-K1
Praktijkexamining	PvB	PvB 1 W1+W2	PvB 2 W1+W2	PvB 3 W1+W2
	EP	EP 1 W1+W2	EP 2 W1+W2	EP 3 W1+W2
Cruciale vak kennis en vaardigheden	VE		VE 1 Brede kennis arbeidsmarkt, re- integratie en scholing	VE 2 Specialistische kennis bestuursrecht
				VE 3 Specialistische kennis privaatrecht
				VE 4 Brede en specialistische kennis personen- familie en erfrecht
	KE	KE 1 Brede kennis arbeidsrecht en organisatiekunde	KE 2 Brede kennis belastingrecht	KE 7 Brede kennis burgerlijk procesrecht
			KE 3	

Figuur 4. Voorbeeld examenoverzicht

Stichting Praktijkleren ontwikkelt samen met de roc's exameninstrumenten voor het beroepsgerichte deel van de kwalificatiedossiers voor de zakelijke dienstverlening, veiligheid en ICT. Dat doen we in nauwe samenwerking met de roc's onder het motto 'van, voor en door het onderwijs'. De exameninstrumenten zijn gebaseerd op de inhoud van de kwalificatiedossiers. De wijze waarop de kandidaat zich de kwalificatie-eisen eigen maakt, speelt een ondergeschikte rol. Met andere woorden, de exameninstrumenten zijn leerwegaafhankelijk.

komsten in de vorm van taken bij de werkprocessen. Deze taken komen dan ook terug in de examenmatrijsen van de praktijkexamens. Bij de kennis- en vaardigheidsexamens komen de geformuleerde vakkennis en vaardigheden in de examenmatrijsen terug als onderwerpen, die verder worden uitgediept in de vorm van toetstermen.

Tot slot

In dit artikel is beschreven welke weg samen met de roc's bewandeld is om vanuit de kaders van de kwalificatiedossiers te komen tot concrete en valide exameninstrumenten. Het fundament voor de exameninstrumenten is gelegd in de sleuteldocu-

Betrokkenheid van scholen bij opstellen exameninstrumenten geeft draagvlak

menten. Deze gaan nu een traject in van inhoudelijke en toetstechnische screening en vaststelling, waarna de ontwikkeling van de bijbehorende exameninstrumenten zal starten. Door de betrokkenheid van de scholen in alle stappen verwachten we een breed draagvlak voor het gebruik van deze gezamenlijk ontwikkelde exameninstrumenten.

Referenties

Gulikers, J., & van Benthum, N. (2014). Toetsen van competenties. In H. van Berkel, A. Bax & D. Joosten-ten Brinke (Red.), *Toetsen in het hoger onderwijs*. Houten: Bohn Stafleu van Loghum.

Gulikers, J., e.a. (2005). Authentieke toetsing, de beroepspraktijk in het vizier. In *Onderwijsinnovatie*, juni 2005.

Miller, G.E. (1990). The assessment of clinical skills/competence/performance. In *Academic medicine*, 65, 63-67.

Inspectie van het Onderwijs (2012), Toezichtkader BVE 2012.

Straetmans, G.J.J.M. (2014). Toetsen met performance assessment methodieken. In H. van Berkel, A. Bax & D. Joosten-ten Brinke (Red.), *Toetsen in het hoger onderwijs*. Houten: Bohn Stafleu van Loghum.

□ Mevrouw drs. Leontine Derks is kernconstructeur examinering bij Stichting Praktijkleren.

Mevrouw drs. Maria Wessels is manager examinering bij Stichting Praktijkleren.

Email: L.Derks@stichtingpraktijkleren.nl

Gesignaleerd

Onderwijsinspectie moet van boeman-imago af

De onderwijsinspectie moet zich minder gedragen als een politieagent en meer als een 'kritische vriend'. Dat zeggen schoolleiders die deelnamen aan een pilotstudie van de Onderwijsinspectie.

Sinds begin dit jaar experimenteerde de inspectie bij zevenhonderd scholen met een nieuwe werkwijze. Daarbij proberen de inspecteurs minder de boeman te zijn en meer de dialoog aan te gaan, in de hoop dat de kwaliteit daardoor verbetert. De inspectie neemt de resultaten mee bij het ontwikkelen van een nieuw toezicht, dat vanaf 2017 in werking treedt.

Bron: *De Volkskrant*, 27 oktober 2015